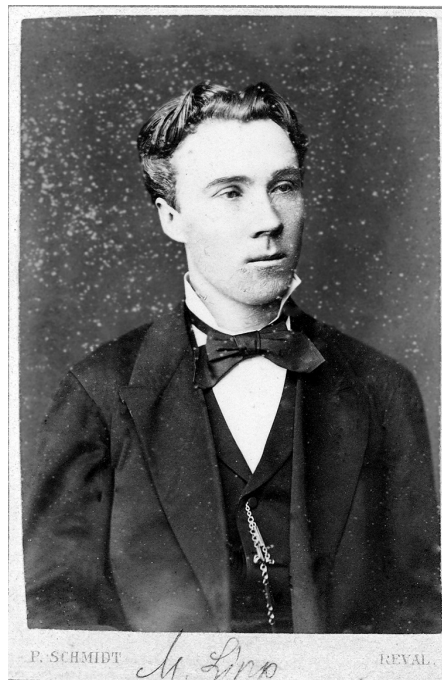

Minu elumälestused

I

Martin Lipp

Kokkupuutumised Eesti ajakirjandusega

Sellega, mis kuulnud oleme, on juba suuremalt jaolt need tingimised ära seletatud, millede all ma vaimliselt kasvanud, elusse astunud, elus ise tegev olnud.¹ Kuid ühte võimust ei ole ma veel nimetanud, ilma milleta üksigi uueaja inimene läbi ei saa, kellega ka mina pidin kokku puutuma, kellel ka minu elu pääle oma mõju pidi olema. See võimus on **ajakirjandus**.²

Ka selle vastu, **Eesti ajakirjanduse** vastu, ei ole ma külmaks jääda võinud. See huvitas mind juba noore mehena, ja lapsenagi. Veel praegu mäletan ma seda, kui väga see mind kui kuueaastast poisikest rõõmustas, kui mu isa “räimerannast”³ tulles – “**Perno Postimehe**”,

mis paari aasta eest oli ilmuma hakanud, kaasa oli toonud.⁴ Selle väljaandja, **J. V. Jannseniga**, sain vara tuttavaks ja olen enam kui ükskord tema kijas külalisena viibinud. “**Eesti Postimeest**”, mida ta Tartus välja andis, pidasin leheks, kus Eesti rahva tarvidused kohase toetaja leidnud. Siis oli “**Sakala**” ilmumist oodata. Ka seda olin rõõmuga teretanud. Teadsin meest armastada, kes oma “**Kolme isamaa kõnega**” minusgi isamaalise tule leekima pannud, kus ma veel arvustada ei teadnud, mis neis enesepoolne, kes oma isamaale laulusid laulnud ja Eesti lastele tubli lugemise raamatu kirjutanud. C. R. Jakobsoni isamaalised põhjusnõudmised olivad ka minu omad. Esimesi “**Sakala**” numbreid märtsikuul 1878 olin suure meelehääga

¹ Käsikiri pealkirjaga M. Lipp “Minu elumälestused. Esimene anne. Noorest põlvest kuni aastani 1910” asub Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolises Arhiivis (edaspidi EKM EKLA) f. 80, m. 20:1, 270 l. Siinjuures avaldatakse selle 70. peatükk. Publikatsioon on valminud grandis 6084 toel. Eesti vanemast ajakirjandusest on mälestuste põhjal mitmeid kordi kirjutanud Hindrik Prants ja Anton Jürgenstein. Vt. näiteks H. Prants Ajakirjandus veerandsaja aasta eest. – Eesti Kirjandus 1922, nr. 10/11, 12, lk. 367–372, 416–423.

² Kõik tekstis olevad allakriipsutused on rasvaselt.

³ Mart (Märt) Lipp (1854–1923) pärines Peetruse talust Vooru vallast Tarvastu kihelkonnast Lõuna-Viljandimaalt. Sealne rahvas käis kevaditi suveks ja eriti heinaajaks Pärnu randades räimi soolamiseks ostmas. Nii ka Märt Lipu isa Andres.

⁴ J. V. Jannseni (1819–1890) Perno Postimees ehk Näddalileht hakkas ilmuma 5. juunil 1857, Eesti Postimees ehk Näddalaleht alustas regulaarset ilmumist 1. jaanuaril 1864. Kõik kuupäevad on vana kalendri järgi.

vastu võtnud.⁵ Leht oli hästi toimetatud. Mõni kirjatükk sest ajast (“Õlitatud vedrud”) on mul veel praegu, 42 aastat hiljemalt, meeles.⁶

Aga juba mõne numbriga järele tuli kahetsetav pööre. “Sakala” hakkas “Eesti Postimehe” vastu vaenu käiku, mis kuidagi õigustatud ei olnud. Kõik abinõud võeti käsile, ka kõige toorem pilge, et J. V. Jannseni hävitada. Sellega ei väsitud enne, kui viimase lugupidamine tõesti suuremate rahva hulkade keskel palju oli kannatanud. Selle juures oli iseäralik mõju jutustusel, mida perest peresse edasi kanti: **Jannsen olla ennast sakslastele ära müünud, tema olla nendega kindla kontrakti teinud, et ta enam Eesti rahva huvisid ei saada kaitsma!** Nii jutustab **Märt Mitt** oma elumälestustes lk. 280⁷, et **A. Kurrikoff**⁸ olla, kui ta Türi õpetajaks saanud, sääl kirja ees leidnud, mille **A. H. Willigerode**⁹ selle aegsele Türi õpetajale, praost Grohmannile¹⁰, kirjutanud, kus öeldud: “Meie oleme, Jumalale tänu, nüüd ommeti nii kaugele jõudnud, et Jannseniga kaup valmis on saanud, et ta midu ühtegi “Eesti Postimehe” lehte ei tohi trükki anda, kui meist üks, kas mina, **H. v. Samson**¹¹ ehk **professor Oettingen**¹² läbi lugenud ja omalt poolt lubanud ei ole.” J. V. Jannsen pidi 2000 rubla kahjutasu saama, kui selle saksa eeltsensuuri järeldusel 1000–2000 lehte edaspidi vähem peaks loetama!

Seda imelikku kontrakti, mahategemist, mis nagu mõni leping välja näeb, kus südame vere ohvriga hing hinge vaenlasele ära müüakse, jutustatakse siin kui tõeasja. Selle tunnistajaks antakse koguni mees üles, keda sel ajal terve Eesti tundis ja temast lugu pidas.¹³ Mis peame meie kõigest sellest arvama?¹⁴

Praost Wold[emar]. Grohmann suri 13. novembril 1874. a. Kurrikoff on samal aastal tema juures Türil oma prooviaastat pidanud. Siis pidi Willigerode kiri enne seda, a. 1873 ehk 1872 kirjutatud olema, aastatel, mis suurele Eesti vabadusepidule veel nii ligi, kus Jannsen oma lugupidamise kõrgemal tipul ja Eesti rahvale nii lähedal seisis.¹⁵ Seda uskuda on võimatu. A. Kurrikoffi olen minagi tunnud. Sest imeloost ei ole mina sõna tema suust kuulnud. Veel lähemalt tundis teda **M. Jürmann**¹⁶ ja tema vastab mulle sellekohase küsimuse pääle: “Mis sa mulle J. V. Jannsenist kirjutad, selle kohta ei ole Kurrikoffi suust midagi kuulnud, ehk ma küll temaga hästi tuttav olin ja ka mõne kuu tema juures elasin, enne kui ma oma lõpueksami tegin. Arvatavasti ei ole see muud, kui selleaegsete “tuisulaste” väljamõeldus. Muule otsusele ei või minagi saada. Nagu muisgi asjus, ei või M. Mitti ülestähendusi siingi ilma arvustusest vastu võtta. Seda arvustust M. Mitti päevaraamatu ülestähenduste

⁵ C. R. Jakobsoni (1841–1882) Sakala esimene number nägi ilmavalgust 11. märtsil 1878.

⁶ See õpetlik jutt viisakast ja ebaviisakast peremehest “Õlitatud vedrud” ilmus Sakala Lisalehes (1878, nr. 41).

⁷ Vt. lähemalt M. Miti mälestusi EKM EKLA, f. 116, m. 9, l. 275–280.

⁸ Andreas (Andres) Kurrikoff (1848–1904), pastor ja rahvusliku liikumise tegelane pärines Pavlemaistelt Viljandi mõisavallast. Õppis Tartu ülikoolis usuteadust, oli Eesti Üliõpilaste Seltsi mõtte algatajaid, hiljem kirikuõpetaja Türil (1875–1891) ja H. Treffneri eragümnaasiumi usuõpetaja (1892–1895).

⁹ Adalbert Hugo Willigerode (1816–1893), õppis Tartu ülikoolis usuteadust, hiljem Kaarma, Karula ja Tartu-Maarja (1857–1885) koguduse pastor, Võru praost, Tartu ülikooli audoktor ja kahe esimese laulupeo juhtfigure.

¹⁰ Woldemar Eugen Grohmann (1802–1874), õppis Tartu ülikoolis usuteadust, Türi pastor (1828–1874) ja Järva praost.

¹¹ Hermann Claudius Samson von Himmelstiern (1826–1908), baltisaksa publitsist, poliitik, insener ja Urvaste mõisnik. J. V. Jannseni soovitusel sai mees esialgu eesti teise (1879) üldlaulupeo presidendiks, ent hiljem loobus.

¹² Ei saa täie kindlusega öelda, keda mõeldakse. Aleksander Konstantin von Oettingen (1827–1905) töötas Tartu ülikooli usuteaduskonna professorina (1856–1890), tema vend Georg Philipp von Oettingen (1824–1916) oli Tartu ülikooli rektor, kirurgia- ja silmakliiniku juhataja, hiljem Tartu linnapea ja eesti teise üldlaulupeo president.

¹³ Jutt on nähtavasti A. Kurrikoffist, kes pidas C. R. Jakobsoni matusetalitusel skandaalse hauakõne. Olemasolevatel andmetel oli ta üks väheseid luteri vaimulikke Jakobsoni matustel, lisaks temale osales ka pastori-kandidaat Hugo Treffner, kes pidas samuti kõne.

¹⁴ Selle laialt tuntud ja palju arutatud küsimuse kohta vaata lähemalt: V. Paatsi. Kas Jannsen oli ostetav? – Keel ja Kirjandus 2001, nr. 5, lk. 312–323.

¹⁵ Kirja pole kommenteerija leidnud, ent selle olemasolu või kunagist olemasolu ei saa välistada, sest vähemasti osa M. Miti poolt kirjutatud teabest vastab tõele. Vaevalt pärines Miti teade ka Kurrikoffilt endalt. Samas on lugenud mingit baltlaste teksti selles küsimuses ka J. Hurt Otepääl.

¹⁶ Aleksander Mohrfeldt (Mäevälja) (1857–1938), pastor ja rahvusliku liikumise tegelane, koolmeistri poeg Kagavere külast Kuksemalt Järva-Jaani kihelkonnast. Õppis Tartu ülikoolis usuteadust, Tallinna Pauluse koguduse õpetaja (1908–1927), Tallinna praost, J. Hurda väimees.

kohta on omal ajal ka V. Reiman¹⁷ nõudnud. Sellega on nimelt ridade ligi astuda, mis J. V. Jannseni kontrahist sakslastega kõnelevad. Seda nõuavad pääle M. Jürmanni¹⁸ veel kaks usutavat tunnistajat.

“Mina olen,” jutustas minule minu sellekohase küsimuse pääle **Aleksander Mohrfeldt**, pärastine Tallinna Pauluse koguduse õpetaja ja Tallinna praost, “1880. aasta suvel kaks kuud Türi kirikumõisa katukse all elanud, et A. Kurrikoffi pool hebreakeelt õppida. Sääln olen selle kalli mehega palju isamaaliste asjade üle rääkinud. Meie oleme kõik läbi sõelunud, mis kuidagi Eesti asjadesse puutub. Ka J. V. Jannsenist on palju kõnet olnud. Kuid poole sõnaga pole A. Kurrikoff tema äramüümise dokumenti riivanud. Ta pole seda teha võinud, et ta seda ilmas näinud pole. Seda pole olemas olnud.”¹⁹

Ja nõnda see on. Terve jutu on J. V. Jannseni vastased välja mõtelnud.²⁰ Selle on nad ilma saatnud, et teda hävitada. Juba ärkamiseaja pahempoolsed ehk need kes sinna poole hakkasivad kalduma, on igasugusid abinõusid tarvitanud, et aga sihile saada. Nende puhtuse järele ei ole palju küsitud.

Seda kinnitab meile veel üks tunnistaja ärkamiseajast ise, **J. Grünfeldt**²¹ Kirepi Tammelt. Tema on nii hästi J. V. Jannsenit ja tema vastasid tunnud ja nende kõikidega mitmetpidi kokku puutunud. Ka see usaldusvääriline auumes, mees väljaspool haritlaste ringi, peab tervet Jannseni äramüümiselugu tema vastaste kiritahtliliseks välja mõelduseks. Seda on mulle J. Grünfeldt veel 1922. aasta suvel kindla sõnaga kinnitanud. Nõnda tehti nende poolt kõik, mis aga jõuti, et meest hävitada, kes seni maani Eesti rahva vaimliseks juhiks olnud. Ja selle

hävitamisetöö keskkohaks oli C. R. Jakobsoni Viljandi leht.

Pääle vaenukäigi J. V. Jannseni vastu algas “Sakalas” ühel ajal tormijooks **evangeeliumi lutheruse kiriku vastu**. Mitte ainult üksikute õpetajate puudusi ei tahtnud ta nuhelda, vaid igapidi näidata, et meie kirik rahva vastane on. Ka **kiriku õpetusigi** katsuti kahtlaseks ja kahjulikuks teha. Sakala ei tahtnud kuidagi sest sidemest aru saada, mis Eesti rahvast ta vanemat kirikuga ühendab. See pidi mind valuga täitma. Ma ei olnud kuidagi veel ametlikust kiriku võimust ära rippuv. Kui üliõpilane olin ma täiesti vaba mees. Kuid “**Sakala**” põhjused ja toon väga tõsises asjus ei meeldinud mulle mitte. Ammu enne seda, kui Jakob Hurt oma avaliku protestikirja C. R. Jakobsoni vastu juuli kuul 1878 maailma saatnud, et tema kirjutuslaual “evangeliumi lamp enam ei põlenud”, olin mina seesamas arvamises, mis sääln avaldatud, ja pidin seda Viljandi lehe seisukohta südamest kahetsema. Ma pidin kahetsema, et sellepärast ka isamaaline asi, mille eest C. R. Jakobson vastu rääkimata võitles, kahju pidi saama. Ei muutnud minu seisukohta, et sõber **H. Treffner**,²² kes selle asemel, et oma usuteaduse eksamite jaoks töötada, nüüd nädalate viisi vaeva nägi, et vanu “**Eesti Postimehe**” aastakäikusid läbisorida ja sääln kohti leida, kus ka usu vastu olla räägitud, mõnda pääliskaudset naljasõna ja ütlust, mida kahepidi mõista võis lehe joonealuses ehk mujal, et kõige sellega näidata: C. R. Jakobson ei ole suurem kiriku vastane kui J. V. Jannsen! Nagu kõik ärksamad rahva pojad, nii teadsin minagi, milleks Eesti vanem leht meile olnud ja missugune vaim mehes valitses, kes teda juhtinud 22 aastat. Mina jäin, ma ei võinud teisiti, mõedukama “**Eesti Postimehe**” poolehoidjaks.

¹⁷ Villem Reiman (sünninimega Kreimann) (1861–1917), pastor, kultuuri- ja kirjandusloolane, karskustegelane pärines Paunahauda talust Suure-Kõpust Kõpu kihelkonnast. Õppis Tartu ülikoolis usuteadust, pastor Kolga-Jaanis (1890–1917).

¹⁸ Mihkel (Michael) Jürman(n) (1853–1932), pastor ja rahvusliku liikumise tegelane pärines Rudisaarelt Vana-Põltsamaalt Põltsamaa kihelkonnast. Õppis Tartu ülikoolis usuteadust, Nõo (1878–1883) ja Tarvastu (1883–1923) koguduse pastor, Viljandi praost.

¹⁹ Näib nii, et Kurrikoff ei armastanud sellest asjast rääkida. Ent see ei tõesta veel midagi. Pole võimatu, et ta seda ükskord ometi tegi, hiljem otsustas vaikida. Arvatavasti oli tegu erakirjaga, ent Eestimaa kindralsuperintendendi E. W. Schultzi üks väheseid säilinud reetlikke ringkirju asub just Türi koguduse fondis.

²⁰ Ausa mehe ei tahtnud M. Lipp J. V. Jannseni koostööd baltlastega uskuda, ometi oli see tõsi.

²¹ Jaan Grünfeldt (1847–1925), Tamme talu peremees Kirepis Rõngu kihelkonnas ja rahvusliku liikumise tegelane, Rõngu mängukoori asutaja, Eesti Postimehe kaastööline, ajakirjaniku ja luuletaja Peeter Grünfeldti lellepoeg.

²² Hugo Treffner (1845–1912), rahvusliku liikumise tegelane pärines Kanepi kõstri perest, õppis Tartu ülikoolis filoloogiat ja usuteadust. Oli Jakobsoni pooldaja ja tegi salaja kaastööd ajalehele Sakala. Kandideeris mitmel pool kirikuõpetajaks, ent ametisse ei kinnitatud, tegutses hiljem omanimelise erakooli juhatajana.

Kui J. V. Jannseni jõud raugenud, tema poeg **Harry**²³ lehe toimetuse oma pääle võtnud, pakkusin ka omalt poole lehele kaastööd. Seda tegin ka siis jõudu mööda, kui lehe toimetus **A. Grenzsteini**²⁴ kätte läks, keda juba noorest põlvest saadik tundsin ja kellega mind nimelt ta esimestel avaliku elutegevuse aastatel häa sõprus ühendas. Kui viimane a. 1882 "**Oleviku**" asutas, jäin ka selle kaasaitajaks. Sääil ilmusivad mõned minu esimestest lauludest tähe "M" all.²⁵ Niisama avaldati sääil minu esimene töö, mis Soome keelest võetud, **Theodolinda Hahnsoni** uudisjutt "**Kaksikvennad**", mis lugejaid kaunisti huvitas. Uudisjutu tõlge ilmus ilma minu nimeta.²⁶

Soome vennasrahvaga tutvustas lugijat ka mõni lauluke, milles nende luuletajate aineid tarvitatud. Ka nende tähtsate meestega püüdsin lugejaid tutvaks teha. Selles mõttes ilmus a. 1891 "**Laste sõber Z. Topelius**". See kirjatöö ilmus ka ühtlasi "Postimehes."²⁷

Seega olin jälle endise **J. V. Jannseni** lehe poole oma osavõtmisega tagasi pööramas. Ja muud teed käia oli võimatu.

Aado Grenzstein, mees suurte loomunnetega – **H. Wühner**²⁸ nimetas teda oma anderikkamaks õpilaseks, kes temal ta enam kui 30. aastases kooliõpetajategevuses olnud – ei olnud neid lootusi täitnud, mis Eesti rahvas tema pääle pannud. Mitte üksi seda, et ta enam sellest ülesandest aru ei saanud, mida Evangeliumi-Lutheruse kirikul selle rahva kohta

täita olivad, et ta unustanud, mis ta ise Lutheruse sündimise 400. aastajuubelil selle ülesande kohta vaimustusega omas lehes kirjutanud, ei, temale ei maksnud ka muud põhiväärtused enam, mis rahva rahvaks teevad. Eesti rahva keel ja meel – need pühad varandused, mida meie juba emapiimaga sisse imeme, need ei olnud tema silmis enam midagi väärt! Ta oli valmis neid läätseleeme eest ära müüma! Püüdku küll vanaduse päivil mees sellest kõigest ennast puhtaks pesta, seda ta ilmas ei suuda. Ta teguviis seisab ta omas "**Olevikus**" kindlasse akti kinnitatud. Ja mis sääil seisab, mis sinna aast' aasta järele maha kirjutati, see oli kuritegu, oli minu silmis otsatu meeletus, andeks andmata süü isamaa ja rahva vastu.²⁹

Selle kasusid kaitsema oli nüüd "**Postimees**" uue jõuga välja astunud. Kindlate sihtide järel ja puhta isamaalise vaimustusega oli see selle ülesande kallale astunud, kui lehe juhatause a. 1896 cand. jur. **J. Tõnisson**³⁰ oma kätte võtnud.

Siis nõuuti eestlaste maal eestlastele päiksepaistet, Eesti rahva loomulikku edenemist. Seitsesada aastat oli ta piinapäivi näinud, rasket iket kannud. Öitsevana neiuana oli ta puusärki pandud, ta oli sääilt – mitte veel täiesti surma saak – vabaks saada püüdnud; surmasärki, millesse ta seotud, katki kiskuda, katsunud. Ta oli kisendanud vabaduse järele! Hüüdu oli kuulnud, mitte veel täidetud, täiel mõedul. Nüüd pidi see vangivärv murduma. Rahvas pidi

²³ Heinrich (Harry) Voldemar Amandus Jannsen (1851–1913), J. V. Jannseni poeg, ajakirjanik, toimetas Eesti Postimeest 1879–1880, seejärel ajalehte Die Heimath (1882–1885), tsensor Tallinnas.

²⁴ Ado Grenzstein (1849–1916), ajakirjanik, luuletaja, koolmeister pärines Kõksilt Tarvastu mõisavallast Tarvastu kihelkonnast. Toimetas lühikest aega (1881) Eesti Postimeest, seejärel asutas nädalalehe Olevik, mille esimene number ilmus 23. detsembril 1881. M. Lipp õppis Tarvastu kihelkonnakoolis 1863–1867, kus õppis ka Grenzstein.

²⁵ Vt. nt. Kodumaa – Oleviku Lisaleht 06.01.1882, nr. 2; Püham paik – sündimise paik – Oleviku Lisaleht 13.01.1882, nr. 3.

²⁶ Soome naiskirjaniku Sofia Theodolinde Hahnsoni (hiljem Yrjö-Koskinen) (1838–1919) uudisjutt ilmus Oleviku Lisalehes (23.12.1881–02.03.1882, nr. 1–10). Novell ise "Kaksois veljekset" avaldati 1870.

²⁷ Vt. Lastesõber Zacharias Topelius. – Olevik 02.12., 09.12.1891, nr. 48–49, Laste sõber Zacharias Topelius. – Postimees 05.12, 09.12.1891, nr. 191, 193.

²⁸ Hans Wühner (sünninimega Vanakubjas) (1836–1911), Tarvastu köster ja kihelkonnakoolmeister (1858–1880) pärines Aidu Moosilt Paistu kihelkonnast. Eesti Aleksandrikooli, Eesti Kirjameeste Seltsi ja Viljandi Põllumeeste Seltsi asutajaliige, Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi president. Hiljem Keeri mõisa omanik Nõo kihelkonnas. A. Grenzstein oli õppinud Wühneri juures ja töötas seejärel tema abilisena (1869–1871).

²⁹ A. Grenzstein oli esialgu rahvuslikult meeletatud, ent venestuse tulles keeras senistele seisukohtadele selja ja asus tuliselt toetama riigivalitsuse poliitikat põlisrahvaste venestamiseks ning Läänemere kubermangude tihedaks lõimumiseks impeeriumiga.

³⁰ Jaan Tõnisson (1868–?), pärines Mursi talust Viljandi vallast Viljandi kihelkonnast, riigitegelane, poliitik ja ajakirjanik. Õppis Tartu ülikoolis õigusteadust. Andis välja Postimeest 1896–1930. Peaminister, Riigikogu esimees, välisminister, riigivanem.

pääsena selguse, valguse juure. Ta suitsutuppa pidi tungima puhas vabastuse päike. Rahva iseteadvust, ta enesetundmist pidi tõstetama. Teda pidi haritama rahvalikul alusel. Eestlane pidi eestlaseks jääma. Tal pidi kodupinnal, mis vanemate verega väetatud, täis kodaniku õigus olema. **“Prii olgu minu rahvas!”** see sõna pidi kord teoks tehtama ta täies mõttes. Eesti rahvas pidi oma jalul seisma. Mitte võeras voli üksi ei pidanud ta eluküsimuste üle otsuse tegema. Kõigil, kes kodumaa pinda harivad, pidi üks kodaniku-, üks inimeseõigus olema. Siin kohal ei läinud **“Postimehe”** seisukoht ka vana **“Sakala”** omast mitte lahku. Siin oli ka **“Sakala”** nõudmine juba õige olnud, mida iga eestlane, kes oma rahvast armastab, alla kirjutama pidi.

“Postimehe” seisukoht oli selle järele rahvalik, oli isamaalik. Ja et õige isamaameel ka **kristlik** on, et üksi see oma isamaad ja rahvast õieti teenib, kes 4. käsku auu sees peab, kes nimelt ka Eesti rahvas seda emasülle tunneb olevat, kust ta oma kallimad maapäalsed varandused pärinud, siis pidin minagi **“Postimehe”** seisukohta omaks tunnistama.

Selle täheks olen ma lehte vähemate kaastöödega toetanud, niipalju kui amet ja aeg lubasivad. Vähemad sissesaadetused, seletused, arvustused j. n. e. ilmusivad tähe all **“i”** ehk **“M. L.”**. Nimelt tuletasin luulekujul isamaalisi tähtpäivi meelde, pühitsesin Eesti rahva tähtsamate tegelaste sünni- ja surmapäivi, laulsin sääl mõne laulukese armu, isamaa ja priiuse auuks. Ka ajaloolisi sündmusi (Buuri-sõda) valgustasin luulekujutustes. Ka avas **“Postimees”** mulle omad veerud, kui oma viimase elutöö kallale astusin, **Eesti suguvõsade lugu**³¹ hakkasin uurima.

Selle kõige eest tahan üksi tänulik olla. Selle oma tänuga ei taha ma tagasi hoida, kui ka viimasel ajal **“Postimehe”** toimetuses selle kohta järjekindlus näis puuduvat, mis lehte panna, mis mitte, sääl ka nimelt selle järele tunti tarvidust olevat, näidata: **“Postimees”** pole kiriklane! ja

selle mõjul **“Postimehes”** ridadele ruumi keelata, mis ühe õpetaja poolt tulnud ehk ühe õpetaja tööd kiitvalt arvustavad. Mis pidin ma näituseks sellest arvama: kui **“Postimees”** avalikult kiriklikke ringisid seks üles kutsub, töödega välja astuda, mis ristiisku kaitseksivad, ja kui siis kuus kuud hiljem, kui tuntud kirjamees ühe sarnase tähtsa töö pääle **“Postimehe”** lugijate tähelepanemist tahab pöörata, siis temale selle jaoks **“Postimehe”** uks lukku pannakse? Sääl ei võinud ma siis küll mitte imekspanna, kui **“Postimees”** kõige uuemal ajal ka minu, oma endise kaastöölise vastu, seda sama ülesastumise viisi võis tarvitada, minu viimast kirjatööd **“Päikse kullas”**,³² jõulu kuu algusel 1909, ühel viisil mahakiskudes, nagu meie seda midu nurga- ja sopalehtedes oleme nägema harjunud, kus meestega arveid õiendatakse, keda vaenulisesse leeri arvatakse kalduvat, kirjatööd millest hää osa just **“Postimehe”** enese veergudel ilmunud, mõnigi luuletus sündinud asjaoludel, millel just lehe enese käekäiguga kõige lähemat tegemist olnud. Ons' ju, et näituseks – ka seda nimetada, laul 31. **“Päiksekullas”** Soome mere kaldal sündinud, kui sääl teada saanud, et juuli kuu algusel 1907 **“Postimeest”** raske karistusega karistatud.³³

“Postimehe” arvustuse pääle, millel ka omad nõdrad küljed ei puudunud, pole mina vastanud. Otsuse tegemise jätsin õiglase lugeja hooleks.

Nimetamata ei taha siin kohal ka seda jätta, et päivil, millel Vana-Baltia tormidele vastu läks, meie saksa soost üleaedsete pool mõtte pääle on tulnud **ise ajalehte** asutada, kes nende huvivid enam saaks kaitsma, kui see senimaases Eesti ajakirjanduses võimalik. Muidugi näeme siin kohal jälle oma praostit v. Falcki³⁴ esimesel rinnal.

Ühel Liivimaa õpetajate siinodil – vissisti küll augusti kuul 1905 Valga linnas – teatas tema meile, et uus Eesti ajaleht ilmumas olla, kes kristlikul seisukohal seistes saada püüdma meie rahva elu üles ehitada.³⁵ Ka võivat tema

³¹ M. Lipp pani aluse eesti suguvõsade uurimisele. Temalt on ilmunud mitmeid silmapaistvaid selleteemalisi uurimusi, nagu **“Masingite suguvõsa”** (1907) ja **“Karellide suguvõsa”** (1932).

³² Jutt on M. Lipu luulekogust **“Päikese kullas. Uued luuletused”**. Tartu: K. Sööt'i trükk ja kirjastus, 1909. 224 lk. Sellele kirjutas arvustuse K. A. Hindrey, kes märgib juba alguses: **“Lugemine ei teinud mingit löbu. Sa ei leia sääl mitte midagi...”** Viimaks tähendab veel, et raamatus pole ühtegi head luuletust. Vt. Kirjandusest. – **Postimees** 14.12.1909, nr. 287.

³³ Tõenäoliselt mõtleb autor Balti kindralkuberneri korraldust **Postimehe** sulgemiseks 1907. aasta juulis. **Postimehe** viimane number ilmus 3. juulil 1907, seejärel nägi ilmavalgust **Meie Aastasada**, mis samuti suleti, siis Elu ja seejärel **Sõna**.

³⁴ Johannes Oskar von Falck (1859–1933), saksa pastor. Õppis Tartu ülikoolis usuteadust. Kanepi koguduse kirikuõpetaja (1884–1918) ja Võru praost (1903–1918).

kinnitada, et uue ajalehe käima panemiseks suuremad toetussummad käepärast oleksivad. Ta palub nüüd ka ametivendi lehte toetada, kui see ilmub. Seisime silmnähtavalt katse uuenduse ees, nagu seda omal ajal Tallinnamaa mõisnikud teinud, kui nad Eichhorni³⁶ **“Tallinna Sõbraga”** C. R. Jakobsoni **“Sakalale”** vastu astusivad.

Praosti teadaande pääle olen mina seletanud: “Mul poleks midagi selle vastu, kui meie lehe saaksime, kes südikalt meie rahva usulistest huvide eest välja astuks. Kuid sellest, mis ma praegu kuulen, ei julge mina ometi mitte väga palju uue lehe tuleviku jaoks loota! Uus leht, mis rahva leheks tahab saada, peab sündima ta enese sülest. Tema toimetaja peab selle rahvaga tuhande sidemega seotud olema. Tal peab midagi anda olema, mis ta hinge põhjast tuleb ja tungib Eesti hinge. Siis saab ta läbi tungima, kui lehe vaimlik jõud ka verivaesena algab ja tal kusgi ainelist seljatuge ei ole. Need toetussummad, milledega siin midagi ehitada tahetakse, võivad uuele lehele hukatuseks saada.”

Kahkelmise, mida mitte üks minu poolt kavatsetud lehele vastu toodud, ei ole tähele pandud. Uus ajaleht **“Isamaa”**³⁷ on 1. märtsil 1906 ilmunud. Noor luuletaja **E. Enno**³⁸ on ennast selle libeda jää pääle vedada lasknud, et ta lehe toimetuse oma pääle on võtnud. Ta kirjutab päris ladusasti, püüab pääle 1905. aasta tuulemaru rahustavalt mõjuda. Leht lubab rahva leheks olla, selle juurde teed otsida, millel sakslased ja eestlased rahuliselt ühineda võiksid. Lehes on mõndagi, millega päris rahul võime olla. Kuid siiski ei lähe asi. Lehe vastu on umbusaldus üleüldine. Kui teda näituseks vagunites välja pakutakse, võetakse teda mõnitamisega vastu, mida päris hale kuulda. **“Moonakate lehte”**

kästakse minna kus kolmat! Seda kõike nähes ei võinud E. Enno lehe etteotsa enam jääda. Ta on toimetuse väga pea maha pannud.

Siis pakutakse 1907. aasta algusel “prooviteellijatel” leht **kolm kuud ilma hinnata**. Kuid kõik ei aita! Selle pääle on **“Isamaa”** leivaisad Võnnu õpetaja **Aug. Vares**³⁹ lehe toimetajaks saanud palgata. See paneb 1907. aasta lõpul oma õpetajaameti maha ja asub Tartusse, et üksi oma ajalehele elada. Oma parema tahtmise järele tahab ta **“tumedal ajal kodumaarahvale sihinäitajaks”** olla. Tema siht saada olema **“rahvuslik vabameelne”**, kuid mitte ses mõttes, et ta “üksi üht rahvast kilbi pääle tõstaks ja teisi rahvusi oma jalaaluseks tahaks teha”. Ta **tahab “kõigile rahvastele vaba enesemääramise õigust nõuda”**. Kuid Aug. Vareselgi on võimata olnud enesele lugejate ringkonda leida.

Seda on ta juba paari nädala pärast näinud ja 1908. januarikuu lõpul, kui Tartus õpetajate konverents oli, oma teiste ametivendade nõuu küsinud; mis ta peaks tegema, kas ehk sedamaid lehetoimetust maha panema ja uuesti, kui see võimalik on, Võndu tagasi õpetaja ametisse minema? “Teist teed sul ei ole,” oli minu vastus, “kui sul vähegi Võnnu koguduses pinda jalge all on, siis sinna tagasi!” Seda arvas ta enesel olevat ja sinna on ta läinud. “Isamaa” toimetajana on ta veel 20. märtsil 1908 alla kirjutand ja siis kuni aasta lõpuni üks **A. Kärk**.⁴⁰ Siis on leht seisma jäänud. Oli sündinud, nagu mina seda ette ütelnud. Eesti tahab vabaks saada, vaba olla. Ta ei lase ennast orjastada. Seda näitab meile ka ajalehe **“Isamaaga”** lugu.

Siis on minul viimati veel otse isesugusel viisil Eesti ajakirjandusega kokkupuutumist olnud. **“Olevikus”** pääle A. Grenzsteini lahkumise, kui lehte uued mehed kirjutavad, ja uuesti

³⁵ Küsimust ametlikult sinodil ei arutatud.

³⁶ Wilhelm Friedrich Eichhorn (1827–1896), maamõõtja ja ajakirjanik, pärines Sootaguse külast Määri mõisast Simuna kihelkonnast. Andis välja Eesti- ja Liivimaa rüütelkonna rahadega ajalehte Tallinna Sõber (1879–1895). 1879. aastal oli ajalehel 1400, 1895. a. ainult 135 tellijat. Ajalehte kutsuti rahva keskel Tallinna tööpraks ja see oli Lõuna-Eestis väga vähe levinud. Raamatu “Rahu kosutab, vaen kaotab” (1873) autor, raamat oli suunatud C. R. Jakobsoni kolme isamaa kõne vastu.

³⁷ Isamaa (1906–1909), baltisaksa mõisnike ja pastorite ühisajaleht, mis püüdis edendada eestlaste (eriti talupoegade) ja baltlaste koosmeelt loomulikult viimaste juhtimisel ja suunamisel. Selle kohta vt. O. Ibius. Eestikeelne saksa ajakirjandus 20. sajandi esimesel kümnendil. – Fakt, sõna, pilt. Artikleid ja uurimusi ajakirjanduse ajaloo, teooria ja praktika alalt VI. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1971, lk. 40–73.

³⁸ Ernst Enno (1875–1934), luuletaja, sündis Valguta mõisa kõrtsmiku peres Rõngu kihelkonnas. Õppis Riia Polütehnilises Instituudis kaubandust. Töötas ajalehe Postimees ja ajakirja Linda toimetuses. Oli Isamaa toimetaja 1906. aastal, hiljem Läänemaa koolinõunik.

³⁹ August Eduard Varres (1864–1914), pastor, sündis Aidu koolmeistri pojana Paistu kihelkonnas. Õppis Tartu ülikoolis usuteadust. Võnnu koguduse pastor (1892–1912).

⁴⁰ Kommenteerijal ei õnnestunud eluloolisi andmeid leida.

ärgranud sotsialistlikes lehtedes “**Uudistes**”⁴¹ ja pärast poole “**Rahva Päevalehes**”⁴² on minu nime tihti nimetatud, kuid mõnitades, teotades, muda minu ja minu perekonna auu vastu loopides! Jutustati säääl asju, millest ei minul ega minu perekonna liigetel ka aimugi ei olnud. Ja kui näituseks minu silmad haigeks jäänud, võidi sedagi õnnetust “Oleviku” veergudel – mõnitades – teatada!

See on toorus, siis juba meeletuseni ulatab. Ja kui seda minu vastu tarvitati, mis võis selle põhjuseks olla? Kust võisivad need laimukirjad tulla?

Võin selle pääle puhtast südamest vastata: Need on sündinud – **haigete inimeste luulest, kes ei teadnud, mis nad, tegivad!** Muud vastust selle küsimuse pääle ei ole. Siin oli tegemist hingedega, kes psychopathiliste mõjude all seistes asju nägivad, mis olemas ei olnud, kes minus oma vastast nägivad, kus ma oma parema teadmise järele kõigile oma koguduse liigetele ühe hää tahtlusega olin vastu tulnud.

Nende kirjade pääle reageerida, ajalehtedes nende pääle vastata olen üleauseks pidanud. Olen kirjade kirjutajaid üksi kahetseda võinud kui inimesi, kes juba ise vaesed ja õnnetumad olivad. Sest oli mulle küllalt, et konstateerida võisin: vaenuliste avaldustega, mis Eesti lehtedes minu vastu ilmunud, ei ole Nõo kogudusel midagi tegemist olnud. See on mõne üksiku eraasi olnud, kellel säääl ühtegi seljatuge pole olnud. Kogudus on mulle alati armastusega vastu tulnud. See on suurem olnud, kui ma seda ehk olen teeninud. Seda võita on mind aidanud, ma ei või teisiti öelda, minu Jumala suur arm. Selle tunnistuseks on pääle muu ka tähtis aasta 1905, millest iseäralikult veel peame kõnelema.

(järgneb)

Teksti valis ja kommenteeris
Vello Paatsi

⁴¹ Ajaleht Uudised, mis oli Eestimaa Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Ühisuse häälekandja, ilmus Tartus 1903–1905. Vastutavateks toimetajateks olid P. Speek ja R. Aavakivi, vesteosa toimetas E. Vilde.

⁴² Rahva Päevaleht ilmus Tartus 1908–1910, selle vastutavaks toimetajaks oli C. Eisenschmidt.